

KÖZLEMÉNYEK

SZABÓ MÁRIA

HONVÉD NEVELŐINTÉZETEK KETTŐS IRÁNYÍTÁSA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A trianoni békeszerződés Magyarországra vonatkozó katonai határozatai csak egyetlen tisztképző intézmény fenntartását tették lehetővé: az 1922-től négyéves főiskolává váló Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiáét.¹ Ezzel Magyarországon is életbe lépett, és az 1920-as, 1930-as években érvényben is maradt a teljes akadémiai képzés rendszere. A hadapródiskolák megszűntek; katonatisztet csak főiskolai szintű akadémián képezhettek.²

Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában Magyarország területén létesített közös és honvéd hadapród- és reáliskolák maradványaiból 1921-ben két alsó és két felső évfolyamos, négyéves reáliskolai fiúinternátust hoztak létre. Sopronban és Kőszegen egy-egy alreál, Budapesten és Pécsen egy-egy főreál kezdte meg működését, Magyar Királyi Reáliskolai Nevelőintézet elnevezéssel. 1922-től az iskolák felvették egy-egy magyar történelmi személyiség nevét. Ettől kezdve a sopronit „Rákóczi Ferenc,” a kőszegit „Hunyadi Mátyás,” a budapestit „Bocskai István,” a pécsit „Zrínyi Miklós” M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézetnek nevezték. Ezek az internátus jellegű négy-, később nyolcosztályos középiskolák a két világháború között katonai jellegük leplezésére kényszerültek, 1937-ig csak rejtve léteztek.³ 1922-ben hivatalosan a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) kizárólagos felügyelete alá kerültek.⁴ Tantervük a magyar állami középiskolák akkori három típusa közül a reáliskolákéval teljesen megegyezett, növendékeik a civil reáliskolák tanrendje alapján, civil tankönyvekből tanultak.⁵

¹ L.: 1922:X. tc. a magyar királyi honvéd tisztképzésről. In *Rada Tibor: A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a Testvérintézetek Összefoglalt Története (1830–1945)* I. k., Calgary–Budapest, 1998. 182–186. o.

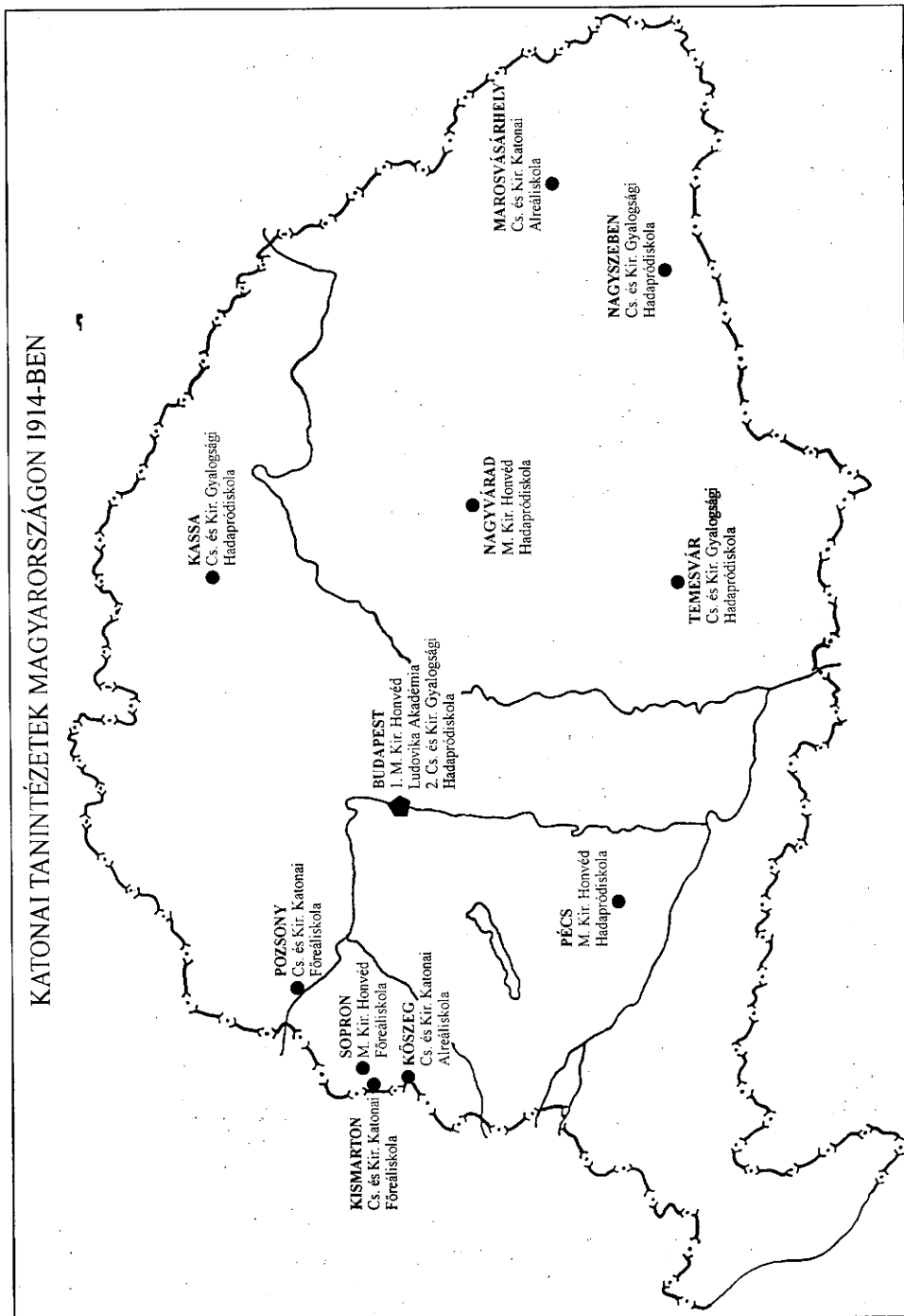
² Illetve tartalékos tiszttekből válhattak még hivatásos tiszttek.

³ 1931-ben a budapesti intézet megszűnt, a másik három (1928-tól fokozatosan) az 1931–1932. tanévre egyaránt nyolcosztályos reáliskolává alakult. Nevükben a „Magyar Királyi” előre került, pl. M. Kir. „Hunyadi Mátyás” Reáliskolai Nevelőintézet. Az Utasítást I.: Hadtörténelmi Levéltár (HL) Honvédelmi Minisztérium (HM) eln. 9. 106.803–1931. 1937-ben elnevezésük kiegészült a „Honvéd” jelzővel, pl. M. Kir. „Rákóczi Ferenc” Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet. 1939-től nevük ismét változott, pl. Pécsi M. Kir. „Zrínyi Miklós” Honvéd Főreáliskola. A növendékek létszáma 300 fő volt iskolánként. A három reáliskolai nevelőintézet 1941-ig működött, utolsó évfolyamuk 1943-ban érettségizett.

⁴ Az 15837/eln. 9.–1922. sz. Körrendelet a nevelőintézetek vezetését az 1922:IV. tc. rendelkezéseinek megfelelően minden tekintetben a VKM ügykörébe utalta. L.: Az 1921:XLIV. tc. alapján szervezett nevelőintézetek átadása a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium igazgatásába. In 1922. évi *Rendeleti Közlöny*. Szabályrendeletek, 37. sz. 291. o.

⁵ A korabeli nyolcosztályos középiskola három típusa (1924-től): 1.) humán gimnázium (kötelező latin és görög nyelvtanulással), 2.) reál-gimnázium (a reáltárgyak kiemelt súlyával, kötelező latinnal), 3.) reáliskola (a reáltárgyak kiemelt súlyával, kötelező latin helyett egy nyugati nyelv tanításával). – A középiskolák mindössze 1/6-a volt reáliskola.

KATONAI TANINTÉZETEK MAGYARORSZÁGON 1914-BEN

A honvéd reáliskolai nevelőintézetek 1922-től valójában kettős irányítással rendelkeztek: a VKM és a Honvédelmi Minisztérium (HM) egyaránt felügyelte őket. Dualizmuskori elődeikhez hasonlóan, rejtetten ugyan, de továbbra is a katonai akadémia előkészítő iskolái maradtak. Végzett növendékeik felvételi nélkül folytathatták (ki)képzésüket a M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémián. A honvédség hagyományainak megfelelően belőlük került ki az akadémikus tisztjelöltek 50 %-a.⁶

A honvéd középiskolák rejtését vállaló VKM nem csak „fedőszerve” lett a reáliskolai nevelőintézeteknek. A katonai középiskolákra több évtizede kiterjeszteni óhajtott irányítási és felügyeleti jogát a lehető legkomolyabban véve, kényesen ügyelt a közműveltségi ismeretek megfelelő mennyiségét és lehető legmagasabb színvonalát biztosító közoktatási előírások következetes betartatására.

Kényszerű kettős irányításuk következtében a két világháború közötti honvéd reáliskolák a magyar tisztképzés történetének kivételes fejezetévé váltak. Bár erről növendékeik mit sem tudtak, falaikon belül ütköztek – a magyar katonai oktatás történetében először tetten érhetően, s keveredtek sajátos szimbiózisban – a korszakban már jelentősen eltérő katonai és polgári oktatási/nevelési elvek és értékek.

A tisztikar és a középosztály

A tisztképző és nevelőintézetek felvételi szabályai nem változtak a dualizmus időszakához képest.⁷ Az állami és a katonai vezetés törekvéseinek megfelelően továbbra is a középosztály szegényebb fiainak tisztté válását segítették elő: kisebb részben alapítványi, nagyobb részt államköltséges helyekkel, ingyenes tanítás biztosításával. Az iskolák maguk is gyakran hangoztatták értesítőik hasábjain⁸ és a két minisztériumnak küldött jelentéseikben, hogy tanulók zöme viszonylag homogén közegből, „anyagilag szegény hitvatlanoksaládból származik.”⁹

Az érettségi Magyarországon a század elején kezdett az iskolázottságot alapkövetelményként számon tartó középosztályi státusz feltételévé válni. Az érettségizettek számának fokozatos növekedése, vagyis elsősorban presztízsérdekek készítették a gyermekeiket

⁶ A dualizmus időszakában természetesen nem csak a Ludovikán, hanem a közös katonai akadémiákon is (felvételi nélkül) folytathatták tanulmányaikat a soproni honvéd főreálban végzettek. Az alreálok végzős növendékei pedig tovább léphettek a főreálon kívül a hadapródiskolákba is.

⁷ Az intézetek növendékeinek felvételét az 1921:XLIV. tc. 5. és 6. § alapján az évente kiadott Pályázati Hirdetmény szabályozta. A felvételi feltételeket évről évre közzé tették az iskolák évkönyvei is.

⁸ A rejtett katonai középiskolák a civil iskolák mintájára, a VKM javaslatára az 1922–1923-as tanévtől értesítőket (évkönyveket) jelentettek meg. (A tablók is a VKM hatására honosodtak meg, még a Ludovika Akadémián is.)

⁹ HL HM eln. 9. 526 926–1930. – A reáliskolai nevelőintézetek növendékei 80–90 százalékban a középosztályból és közvetlenül a középosztály alatt elhelyezkedő középrétegekből rekrutálódtak. Az apák többsége az állami vagy megyei adminisztrációban, illetve a haderőben dolgozott, vagy értelmiségi, kiskereskedő, kiskiparos, magánalkalmazott volt. Az 1922/23. évi községi Értesítő következő sorai jól példázzák (a kor és) a katonaiskolák idealizált középosztály-felfogását: „Legértékesebb növendékeinket a középosztály azon családjaiból újoncozzuk, hol a nemes tradíciók még mindig élnek. Ahol az Istenbe vetett hit mellett a haza nem üres fogalom, frigy egy egész életre szól, a becsület értékesebb kincs a vagyonnál, onnan kapjuk jellem és megbízhatóság tekintetében a legértékesebb növendékeinket, kiért a hazának valóban érdemes áldozatokat hozni.” A Hunyadi Mátyás M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője, 1922–1923. 9. o.

1.) A gimnázium általános óraterve

Fsz.	Tantárgyak	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Össz
1.	Vallásstan	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2.	Magyar nyelv	5	5	4	4	3	3	3	3	30
3.	Latin nyelv	6	6	6	6	6	5	5	4	44
4.	Görög nyelv	-	-	-	-	5	5	5	4	19
5.	Görög helyett választható tárgyak	-	-	-	-	5	5	5	4	19
6.	Német nyelv	-	-	4	3	3	3	3	3	19
7.	Történet	-	-	3	3	3	3	3	3	18
8.	Földrajz	3	3	2	-	-	-	-	-	8
9.	Természetrajz	2	2	-	3	3	3	-	-	18
10.	Természettan	-	-	-	-	-	4	4	4	8
11.	Mathematika	4	4	3	3	3	4	3	2	26
12.	Rajzoló geometria	3	3	2	2	-	-	-	-	10
13.	Filozófiai propedeutika	-	-	-	-	-	-	-	3	3
14.	Szépírás	1	1	-	-	-	-	-	-	2
15.	Testgyakorlás	2	2	2	2	2	2	2	2	16
-	összesen:	28	28	28	28	30	30	30	30	232

2.) A reáliskola általános óraterve

Fsz.	Tantárgyak	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Össz
1.	Vallásstan	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2.	Magyar nyelv	5	5	3	3	3	3	3	3	28
3.	Német nyelv	5	5	3	3	3	2	2	2	25
4.	Francia nyelv	-	-	5	5	4	3	3	4	24
5.	Történet	-	-	2	3	3	3	3	3	17
6.	Földrajz	3	3	2	-	-	-	-	-	8
7.	Természetrajz (állat és növ.)	2	2	-	-	3	3	-	-	10
8.	Chemia és ásványtan	-	-	-	-	3	3	2	-	8
9.	Természettan	-	-	2	2	-	-	4	4	12
10.	Mathematika	4	4	3	4	5	4	4	3	31
11.	Rajzoló és ábrázoló geomet.	4	4	2	2	-	3	3	2	20
12.	Szabadkézi rajz	-	-	2	2	2	2	2	2	12
13.	Filozófiai propedeutika	-	-	-	-	-	-	-	3	3
14.	Szépírás	1	1	-	-	-	-	-	-	2
15.	Testgyakorlás	2	2	2	2	2	2	2	2	16
-	összesen:	28	28	28	28	30	30	30	30	232

katonai tanintézetekbe írató szülőket arra, hogy már a háborút megelőző évtizedben határozottan igényeljék fiaik számára az érettségi bizonyítványt.

Az érettségi bevezetésétől a hadvezetés sokáig ózdkodott. A jogosítvány ára ugyanis a középiskolai szintű katonai tanintézetek kizárólagos HM-irányításáról történő lemondás lett volna, mivel a magyarországi érettségiket 1883-tól minden iskolatípusban a VKM felügyelte. A közoktatás által meghatározott, a HM addigi gyakorlatától alapvetően eltérő feltételekhez tartozott például, hogy érettségi tárgyat csak szakegyetemen diplomázott tanár oktathatott.¹⁰ A civil normák és követelmények elfogadása, a katonai oktatás területén a kizárólagos katonai irányítás (az elzárkózás) feladása a katonák részéről még a húszas években is komoly ellenállásba ütközött.

A közoktatás képviselői már a század elejétől határozottan sürgették „a kétrendbeli iskolák” összehangolását, katonai részről a polgári iránynak tett engedmények árán, de kompromisszum útján – annak tudatában, hogy e pedagógiai koalíció, „ez a fúzió az elvek különbözőségénél fogva” sohasem lehet teljes, bármekkora lenne is a lelkesedés „a katonai és civil kultúra testvéregyesüléséért”.¹¹

A polgári iskolai tanárok közül sokan osztották Laurentzi Vilmos véleményét, aki 1910-ben, az Országos Középiskolai Tanáregyesület közgyűlésén a felületes ismeretek, az érzelmi tudatformálás veszélyeire figyelmeztetett. „A folyton zúgó, lelket elfárasztó hazafias frázisok” hatásának következménye lehet – intett –, hogy az ifjak „túlhevített hazafiságuk” következtében „Áldozatul esnek a mindenáron és könnyűszerrel szerepelni vágyás hiú, egészségtelen indulatának, könnyű eszközeivé válnak szélsőséges pártpolitikai tendenciák előmozdításának, mivel nélkülözik a tárgyi ismereteket, a helyes ítélőképességet.”¹²

A század első évtizedének végén már a katonai tanügyi vezetők is elismerték az „elméleti tantárgyak terén tapasztalható hiányosságokat,” és célként jelölték meg a polgári iskolák általános műveltségadó szintjéhez történő felzárkózást.¹³ De az e céllal alkotott

¹⁰ Érettségi tárgy a magyar, a történelem, a matematika, esetleg a német, a francia volt. A katonai tanintézetek nem szabták tisztánáraik számára követelményként a szakegyetemi végzettséget. A katonatanárok sokszor a tanítás megkezdése előtt pár nappal tudták meg, melyik tárgyat is fogják oktatni, és gyakran előfordult, hogy néhány hónap, esetleg egy-két hét után elvezényelték őket az intézetekből. A kőszegi alreáliskola dualizmuskor 43 éve alatt, pl. a 178 fő oktató és egyéb beosztású tiszt 68,5 %-a szolgált 3 évnél kevesebbet az intézetben. A 10 évnél tovább szolgálók között egyáltalán nem volt oktató/nevelő. V. ö. *Nagy László: A kőszegi katonai nevelőintézet története 1853–1945. ELTE egyetemi doktori értekezés, 1982. 63–64. o.*

¹¹ *Kemény Ferenc: Elmélkedés a katonai oktatásügy reformjáról. (Első rész.) Hadsereg, 1910. VII. évf., 17. sz. (szept. 30.) 255. o. Véleménye szerint a tanári oklevéllel rendelkező tartalékos tiszteknek kellene tanítaniuk a katonai középiskolákban. Uo. 256. o. A katonai és polgári oktatás különbségéről l. még *Kemény Ferenc: Elmélkedés a katonai oktatásügy reformjáról. (Második rész.) Hadsereg, 1910. VII. évf., 18–19. sz. (okt. 19.) 267–271. o. és Uő: Összehasonlító aphorismák a katonai és polgári nevelés köréből. Budapest, 1888. – A honvéd iskolákat a civil iskolákhoz képest kezdetektől tantervi zsúfoltság jellemezte. A polgári középiskolákban 32, a soproni főreálban 40, a hadapródiskolákban pedig 47 volt a kötelező heti óraszám az 1900-as évek első évtizedében.**

¹² *Dr. Laurentzi Vilmos: A történelem modern tanítása. Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny, XLIV. évf. (1910–1911.) 6–8. sz. (1910. okt. 13.), 121–135. o. Budapest, 1911. 130. o. A korszak pragmatikus, érzelmeket mozgósítani akaró történelemtanításának kritikája fokozottan érvényes volt a katonai tanintézetek hazafias történelmi nevelésére, tudatformálására.*

¹³ Az egyértelmű hiányosságok a közműveltségi ismeretek tanítása terén először 1904-ben tudatosultak a katonai vezetés számára is, amikor a hadapródiskolákat megpróbálták egyenjogúsítani a polgári jellegű középiskolákkal. 1907-ben a HM külön rendelettel próbálta meg kiküszöbölni az elméleti tantárgyak körül tapasztal-

reformtervek is leszögezték: a tisztképző és nevelő intézetekben a hivatásra nevelés, a „sui generis” katonai feladattal adekvát testi és jellembeli tulajdonságok kialakítása, vagyis a jellemképzés, az erkölcsi nevelés az elsőrendű feladat.¹⁴

A közoktatás képviselői, ezzel szemben hangoztatták: az oktatás középső fokán mindenütt a közművelődési ismereteké a prioritás, s ez alól a reáliskolai nevelőintézetek sem lehetnek kivételek.

A középosztályi státusz egyre emelkedő iskolázottsági követelményei tehát – összefüggésben a tisztikar közszolgálati réteghez (a kor felfogása szerint a társadalmi elithez) tartozásával – egyre inkább ellentétbe kerültek a katonai képzés és nevelés hagyományos, elsősorban a hivatásra nevelést szem előtt tartó, a civil pedagógiai iránytól eltérő felfogásával és gyakorlatával.¹⁵

A reáliskolai nevelőintézetek érettségi jogosítványát a teljes akadémiai képzés újonnan bevezetett rendszere, a Ludovika főiskolává válása a két világháború közti korszakban minden addigi vitát lezáróan, egyértelműen megkövetelte.¹⁶

Bár a teljes akadémiai képzés rendszerének bevezetése felvetődött már a háború előtti két magyar tisztképzési reformterv vitája során is (1907, 1917), a magyar katonai felső vezetés tagjai – ezt már most hangsúlyoznunk kell – a húszas évek elején elrendelt, a tisztképzés és nevelés terén az elzárkózás feladását eredményező változásokat az 1930-as évek végén, a háborúra készülés lázában még részben sem a modernizáció szükségességének, hanem kizárólag a trianoni békediktátum kényszerének tulajdonították.

A kettős irányítás következményei

A rejtés miatti kettős irányítás a katonai jelleg háttérbe szorulását, a közoktatás kivételes térnyerését eredményezte a honvéd nevelőintézetekben, a húszas években. A VKM és a HM kényszerű együttműködése természetesen nem ment súrlódásmentesen.

A VKM „pedagógiai vezetésre vonatkozó” illetékességi körét részben az 1883:XXX. tc., részben egy, a HM-mel 1921-ben kötött titkos megállapodás szabályozta, amelynek értelmében a közoktatási tankerületek főigazgatói bármikor látogatást tehettek a reáliskolai nevelőintézetekben, s (gyakorlatilag) az 1930-as évek elejéig ellenőrizhették – az egyébként a HM által alkalmazott – szaktanárok délelőtti tanóráit, értekezleteket tarthattak, beleszólhattak a közműveltségi tárgyakat oktató tanárok minősítésébe, alakíthatták

ható a hiányosságokat. L.: HL HM eln. 11. 40.204–1907. – 1907-től 1911-ig Schnetzer Ferenc vk. őrnagy vezényletével reformsorozat indult az elméleti tantárgyak színvonalának javítása érdekében. Tengelyükben a tanárkérdés állt. 1908-ban elrendelték, hogy a közműveltségi tárgyakat tanító tisztek 8, a katonai tárgyakat oktatók pedig 4 évig maradhassanak az intézetekben. V. ö. HL HM eln. 9. 5156–1908. és *Magyar Katonai Közlöny* 1908/2. sz. (A magyar királyi honvéd nevelőintézetekről) 336–339. o.

¹⁴ A cs. és kir. korszakban a tömeghadseregek kiképzési tapasztalataiból eredeztethető „osztrákosított” porosz nevelési elvek érvényesültek. Erős akaratók, szívós egyéniségeket kívántak nevelni, akiket feltétlen engedelmesség és vasfegyelem jellemez.

¹⁵ Az ún. úri vagy történelmi középosztály elitjéhez már csak a diplomások és a köztisztviselői háttérrel rendelkezők számítottak. A katonatisztek azért nem, mert hiányzott a humán végzettségük.

¹⁶ A magyar honvédiskolák közül elsőként az akkor egyetlen főreáliskolában, a soproniban vezették be az érettségit 1917-ben. Ehhez jelentősen hozzájárult, hogy a főreál tisztitanári karában a háború alatt többségbe kerültek az egyetemi diplomával rendelkező tartalékos tisztek.

1924.

I. A gimnázium általános óraterve.

	Hittan	Magyar	Latin	Görög	Német	Történelem	Földrajz	Természeti tud.	Fizika	Matematika	Filozófia	Rajz	Tan- gyakorlat	Osztályonként együttvéve
I.	2	5	6	—	—	—	3	2	—	6	—	2	2	28
II.	2	4	6	—	3	—	3	2	—	4	—	2	2	28
III.	2	4	6	—	3	3	2	—	2	4	—	2	2	30
IV.	2	3	6	—	4	2	1	4	—	4	—	2	2	30
V.	2	3	6	6	3	3	—	2	—	3	—	—	2	30
VI.	2	3	5	6	3	3	—	3	—	3	—	—	2	30
VII.	2	3	5	5	2	3	1	—	4	3	—	—	2	30
VIII.	2	3	5	5	2	3	—	—	4	2	—	—	2	30
A nyolc osztályban együttvéve	16	28	45	22	20	17	10	13	10	29	2	8	16	Osszesen 236

II. A reálgimnázium általános óraterve.

	Hittan	Magyar	Latin	Német	Francia, v. angol, v. orosz	Történelem	Földrajz	Természeti tud.	Fizika	Matematika	Filozófia	Rajz	Tan- gyakorlat	Osztályonként együttvéve
I.	2	5	6	—	—	—	3	2	—	6	—	2	2	28
II.	2	4	6	3	—	—	3	2	—	4	—	2	2	28
III.	2	4	6	3	3	3	2	—	2	4	—	2	2	30
IV.	2	3	6	4	—	2	1	4	—	4	—	2	2	30
V.	2	3	5	3	5	3	—	3	—	3	—	1	2	30
VI.	2	3	4	3	5	3	1	3	—	3	—	1	2	30
VII.	2	3	4	2	4	3	2	—	4	3	—	1	2	30
VIII.	2	3	4	2	4	3	—	—	4	3	—	1	2	30
A nyolc osztályban együttvéve	16	28	41	20	18	17	12	14	10	30	2	12	16	Osszesen 236

III. A célskola általános óraterve.

	Hittan	Magyar	Német	Francia, v. angol, v. orosz	Történelem	Földrajz	Természeti tud.	Kémia	Fizika	Matematika	Kalkulus, és ábrázoló geometria	Filozófia	Rajz	Tan- gyakorlat	Osztályonként együttvéve
I.	2	5	5	—	—	3	2	—	—	4	3	—	2	2	28
II.	2	5	5	—	—	3	2	—	—	5	2	—	2	2	28
III.	2	3	3	5	3	2	—	—	3	3	2	—	2	2	30
IV.	2	3	4	5	2	1	—	3	—	4	2	—	2	2	30
V.	2	3	3	4	3	—	3	2	—	4	2	—	2	2	30
VI.	2	3	3	4	3	—	3	2	—	4	2	—	2	2	30
VII.	2	3	2	3	3	1	3	—	4	3	2	—	2	2	30
VIII.	2	3	2	3	3	2	—	—	4	3	2	—	2	2	30
Nyolc osztályban együttvéve	16	28	27	34	17	12	13	7	11	30	17	2	16	16	Osszesen 236 ¹

Komis Gyula: Magyarország közoktatásügye.
Budapest, 1927. 103-104. o. nyomán

az iskolák szellemiségét.¹⁷ A VKM több éves „jó akaratú irányítása” erős hatást gyakorolt az iskolák tanári karára, a Honvédelmi Minisztériumban a katonai oktatásért felelős tisztek értékrendjére, mentalitására. S mivel a reáliskolai nevelőintézeteket és a Ludovika Akadémiát egyaránt a HM 9. (tisztképzési és nevelési) osztálya felügyelte, kihatott még a katonai akadémiára is.

A rejtett katonai középiskolákba bevezetett VKM-intézkedések közül minden bizonynyal a tanári kar egy részének egyetemre vezénylése ütközött a legerősebb ellenállásba. Az „újítás,” azaz a csapattisztekkel egyenrangú, állandó tanári állománycsoport létrehozása, csak nehezen volt elfogadható. A Monarchia időszakában képzett tisztek ugyanis a csapatoktól távol került tanári állományt nem tekintették igazi katonáembernek, inkább „puhány, tanártípusnak,” s ezért a csapattisztektől külsőleg, elnevezésben is megkülönböztetendőnek tartották őket. Az új állománycsoportot létrehozni kívánók a hagyományos felfogással szemben azzal érveltek, hogy „nevelő- és képzőintézeteink leendő csapattisztikarunk kiképzésére és nevelésére vannak hivatva, óvakodni kell attól, hogy ezen állománycsoportot elpolgárosítsuk vagy külsőségekkel lekicsinyeljük, s így önérzetüket csökkentjük, mert akkor lemondhatunk arról is, hogy a csapattisztek legkiválóbbjai jelentkezzenek tanárnak.”¹⁸

A nehezen megszületett új nevelőtanári állománycsoportba végül okleveles tanári végzettséggel, 4–5 év gyakorlat után kérhették magukat a jelentkező törzstisztek, illetve kivételesen olyan, nem érettségi tárgyat tanító, öt év gyakorlattal rendelkező tiszttanárok is átkerülhettek ebbe a kategóriába, akiket minden előjárójuk egybehangzóan javasolt.¹⁹

Az értelmiségi munkanélküliség, a korszak tanártúlkínálata is elősegítette, hogy a harmincas évek elejére volt csapattisztekből és „beöltöztetett” tartalékos tisztekből szakmailag és pedagógiaiilag jól képzett tanárgárdával rendelkezzenek a VKM elvárásainak megfelelően lassan elit iskoláknak számító rejtett katonai tanintézetek.²⁰ Az egyetemre vezényelt csapattiszteket az első években „rendhez és fegyelemhez szokott” szerzetes tanárokkal pótolták.²¹ Még a harmincas évek elején is több paptanár tanított a reáliskolai nevelőintézetekben. A szerzetestanárok mellett kivételesen, egy-egy éves szerződéssel, alkalmaztak polgári (természetesen kizárólag férfi) tanárokat is.

¹⁷ Az 1883:XXX. tc. értelmében érettségi tárgyakat csak szakegyetemen oklevelet szerzett pedagógusok taníthattak. Az érettségit adó iskolákban a VKM gyakorolta a felügyeleti jogot; az érettségi elnököket is a VKM nevezte ki; kötelező utasításait, tanterveit szigorúan be kellett tartani. A VKM és a HM közötti titkos megállapodásról l. HL HM eln. 9. 76.680–1922. Jegyzőkönyv Dr. Pintér Jenő, budapesti tankerületi kir. főigazgató a m. kir. budapesti reáliskolai nevelőintézetben végzett látogatásainak tapasztalatairól. 7–8. o.

¹⁸ HL HM eln. 9. 70.671–1920. – A bölcsészkar elvégzését a tiszttanárok számára az elvárt latin tudás is nehezítette.

¹⁹ HL HM eln. 9. 11.047–1921. Szolgálati utasítás magyar kir. katonatanárok számára. A K-9. Szervi Határozvány részeként adták ki, majd újították meg 1931-ben. L. HL HM eln. 9. 109.226–1931. A nevelőtanárok a katonaiállományú honvéd tisztviselők csoportjába tartoztak. Magát az állománycsoportot az 1920-as Szolgálati Szabályzat I. részének az 58. sz. Rendeleti Közlönnyel (Szabályrendeletek) 1920. okt. 23-án kiadott első melléklete létesítette.

²⁰ 1920-ban a tantestületek 20 tanárából kb. csak ötnek volt megfelelő végzettsége. Az állás nélküli diplomás tanárok számát ugyanakkor jelentősen megnövelték az elcsatolt területekről beáramlók.

²¹ Alkalmazásukat már 1919-ben elrendelték. HL HM eln. 9. 16.215–1919. – 1938-ig tanítottak szerzetes tanárok az intézetekben. 1938 után csak az intézeti lelkészek maradtak, és attól kezdve már csak hit- és erkölcstant oktattak.

*A M. Kir. „Bocskai István” Katonai Főreáliskola növendékei (1926?)
(Hadtörténeti Múzeum, Fotóarchívum, Lt. sz. 79.488.)*

A VKM és a HM együttműködése, a kétféle nevelési irány összehangolása tehát nem volt felhőtlen. A „civil beavatkozást” nehezen fogadták el a haderőben.²² A kényszer-szimbiózistól azonban a húszas években még nem lehetett szabadulni. A trianoni diktátum súlya alatt, az irredenta közhangulattal és revíziós vággyal áthatott, harmadára csökkent országban, közvetlenül a háború utáni években a katonai szempontok, a haderőfejlesztés szóba sem kerülhettek. Helyettük – mint ahogy a régió más országaiban is – „a szellemi és erkölcsi túlsúly növelésének” programja kínálkozott. „A magyar hazát ma nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti naggyá” – fogalmazta meg a kultuskormányzat az erőgyűjtés időszakának reális programját.²³ Az 1920-as években Klebelsberg Kuno gróf, vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922–1931) „kultúrfőlény” koncepciója szervesen egészítette ki Bethlen István gróf, miniszterelnök (1921–1931) gazdasági és politikai konszolidációját.²⁴ „Szeretném a köztudatba átvinni – érvelt 1925-ben költségvetési beszédében a katonacsaládból származó miniszter –, hogy a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországon a kultuszárca voltaképpen a honvédelmi tárca is.”²⁵

²² Az évtized elején sok nehézséget okozott a HM illetékeseinek, hogy a VKM megakadályozta a tanári oklevéllel nem rendelkezők részvételét az érettségiken. Kivételt csak az intézetek parancsnokaival tettek. L. pl.: HL HM eln. 9. 60.248–1922. és HL HM eln. 9. 49.975–1922.

²³ Tudomány, politika, kultúra. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai 1917–1932. (Szerk.: Glatz Ferenc.) Budapest, 1990. 189. o.

²⁴ Klebelsberg Kuno a kultúrfőlény gondolatával, „a szellemi és erkölcsi túlsúly növelésével” kívánta igitelni a magyar szupremácia, a történelmi Magyarország legalább részbeni visszaállításának igényét. Kultúrpolitikája mind a népoktatás, mind a magaskultúra terén jelentős eredményeket hozott.

²⁵ Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, 1916–1926. Budapest, 1927. 516. o. A Klebelsberg által kidolgozott „neonacionalizmus” koncepciójában részben egy magasan kvalifikált, de a nem-

Ha a honvédség vezetői nem is hitték, hogy a műveltségbeli fölény felér a fegyverek erejével, az intellektuális ismeretek gyarapodását tudomásul vették, a magasabb általános műveltségi igényt beépítették a katonai nevelésbe. Az 1920-as években nem adódott más választásuk. A kultúrfőlény ideológiájával megerősödött közoktatás hatékonyan érvényre juttatta „civil” irányelveit az elzárkózni nem tudó honvéd nevelőintézetekben is.

A VKM illetékessége ugyanakkor csak a tanórákra korlátozódott, a katonai nevelésbe továbbra sem avatkozott be. Az internátus jellegű intézetek a rejtés időszakában is megőrizhették katonai szervezetüket. Minden évfolyam egy-egy osztály volt délelőtt, de délutánra kettő vagy több szakasszá, egy századdá alakult át. Három (a harmincas években két) növendékszázad alkotott egy zászlóaljat. Az osztályfőnök csapattisztek (szakaszparancsnokok) vezették a húszas években cserkésztevékenységnek álcázott gyakorlatokat. Minden magasabb osztályú növendék feljebbvalónak számított az alsóbb osztályok növendékei számára és megillette a „növendék úr” megszólítást. A legfelső évfolyamosok az alsóbb évfolyamoknál növendéki szakasz-, raj- és háló-(terem) parancsnoki funkciókat tölthettek be.

A VKM a korszak végéig kizárólag a közműveltségi ismeretek, a humán műveltség színvonalának emeléséhez ragaszkodott. Értesítőik tanúsága szerint a rejtett katonai nevelőintézetek – a többi magyar középiskolához hasonlóan –, az 1924-es oktatási törvénynek megfelelően, tancéljuknak fogadták el az ifjúság magasabb általános műveltséghez juttatását, felsőbb tudományos képzésre előkészítését, de mindig hozzáfűzték: „az ismeretek közlésének segítségével az oktatás célja a jellem képzésének előmozdítása.”²⁶ A katonai vezetés és a nevelésben részt vállaló csapattisztek a jellemképzés, a hivatástudat-formálás adekvát eszközének a testi, lelki fegyelmet, kötelességtudást és a győzelembe vetett hitet alakító erkölcsi nevelést tekintették.²⁷

A nemzeti eszme, a revízió gondolata hatotta át és határozta meg a húszas, harmincas évek köz- és katonai gondolkodását egyaránt. A hadseregeket dinamizáló nacionalizmus az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregében, de még az annak „magyar nemzeti tagozatát” képező honvédségben sem játszhatott szerepet, nem kaphatott nyílt hangot. Trianon után a katonai nevelési értékek is átitatódnak „magyar tartalommal,” megtöltődtek hazafias szellemmel. A katonai gondolkodás központi eszméjévé is a revízió vált, de az előző korszakbeli ideálok is alapvető eszmények maradtak: a legfőbb hadúr iránti rendíthetetlen hűség, a választott hivatás rajongásig menő szeretete, az áldozatkészség, a kötelességteljesítés, a jellemszilárdság, a mély becsületérzés, a bajtársiasság és a lovagi-as gondolkodásmód.²⁸

A civil–katonai együttműködést, a hadsereg társadalomba integrálását a két világháború közötti korszakban jelentősen megkönnyítette, hogy a közgondolkodás jóval több ponton érintkezett a katonai gondolkodással, a civil nevelési értékek a katonai nevelési értékekkel, mint a korábbi időszakban. A konzervatív keresztény–nemzeti ideológia és a

zeti és revíziós programtól áthatott értelmiségi elit képzése, részben a lakosság egésze konzervatív, keresztény és nacionalista alapozású kulturális szintjének emelése valósult meg. A kormány, a gazdasági nehézségek ellenére, a húszas években a kultusz tárca rendelkezésére bocsátotta a költségvetés kb. 10 %-át.

²⁶ L. pl. Bocskai István M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője. 1925–1926. 5. o.

²⁷ Eszenyi József: A Magyar Királyi Honvédség altiszti kara. Budapest, 1994. 99. o.

²⁸ Hidvéghy Sándor: A kőszegi császári és királyi katonai alreáliskola története. Kőszeg, 1937. Berkovich Brúnó ezredparancsnok előszava, 3. o.

katonai erkölcs (katonai gondolkodás) között meglévő inherens hasonlóság közelítette egymáshoz a társadalom és a katonaság értékrendjét és normarendszerét. Az államcélként megfogalmazódó revízió biztosította a honvédség számára a legitimitást; a rejtés, a „közös sors, a közös cél” minden területen kikényszerítette a civil és a katonai szféra szorosabb együttműködését.²⁹ A paramilitáris szervezetek a katonás értékeket áramoltatták a civil iskolákba, a hagyományos katonaeények pedig – a nemzeti erők összefogása érdekében és következtében – kiegészültek a társadalomba történő beilleszkedést, a legénység motiválását segítő tisztí tulajdonságokkal, köztük mindenképp a társadalom elitje számára előírt összetettebb, magasabb szintű műveltséggel.

A polgári értékrendhez közelebb álló művelt tiszt ideálját, a közoktatás törekvésén túl, pontosabban azzal összhangban, a hivatásfeladatok kiegészülése hívta életre. A két világháború között, a cs. és kir. korszakhoz képest, nagyobb hangsúlyt kapott a legénységgel történő egyéni foglalkozás, az alárendelték szociokulturális ismereteket is igénylő motiválni tudása. A katonai vezetők a drillnél jóval hatékonyabbnak találták a főként a hazaszeretetre alapozott erkölcsi nevelés meggyőződéses fegyvelmalakító erejét. A csapatpedagógia azt tanította, hogy „sokkal könnyebben, jobban, rövidebb idő alatt lehet képezni azt a honvédet, akinek kötelességtudása megértésen, engedelmissége meggyőződésen alapul, és mindenkor megbízhatóbb, mint az olyan, akit csupán a büntetéstől való félelem szorít engedelmisségre, és az erkölcsi nevelésre fordított idő busásan meghozza kamatait a kiképzés más ágaiban is.”³⁰

A két világháború közti korszak tisztjének „legszebb erénye a meggyőződéses fegyvelmet alakítani tudó izzó hazaszeretet, az erős nemzeti elkötelezettség lett.”³¹ A hadsereggel főként a hazafias nemzeti nevelés terén „együtt mozgó” civil szféra örömmel nyugtázta: „a most nevelkedő tiszt nemcsak alapos szakképzettségű katona, hanem a magyar nemzet szellemi életébe beilleszkedő művelt ember is akar lenni.”³² A honvédség, a honvédtiszt szerepköre tehát az 1930-as évekre kibővült. A magyar tiszt immár nemcsak nemzetvédő, hanem – az erkölcsi erő szerepének kiemelésével összefüggésben – nemzetnevelő is lett; legfontosabb békefeladata pedig a „korszerű” nemzeti eszme ápolása.³³

A polgári iskolák is az irredentizmus leghatékonyabb pedagógiájának kialakítására törekedtek, és a revans szellemét sugározták. A tantervekben minden nemzeti tárgy (történelem, magyar, földrajz) egy tengely körül forgott: a „Nagy-Magyarország” körül. A propaganda minden eszköze azt sulykolta, hogy „az egyén nem önmagáért van, hanem az egyén feletti nemzetért.”³⁴

²⁹ A civil és katonai szféra együttmozgását bizonyítja, hogy a hazai konzervativizmus legszínvonalasabb fóruma, a *Magyar Szemle* 1927 és 1944 között megjelent 1560 írásából 10 %-ot tesznek ki a katonai tárgyú írások. A katonai-nemzetvédelmi tematika a két világháború között sokoldalúan jelent meg a civil nyilvánosság előtt. 1924-ben 68 rendes és 13 levelező taggal megalakult a Katona Írók Köre, amelybe polgári írók is tartoztak, köztük Harsányi Zsolt, Vályi-Nagy Géza, Zilahy Lajos.

³⁰ *Násfay Gábor*: Életünk a katonai hivatás szolgálatában, *Ludovikás Levente*, 1938. 15. o. – „Az évszázadok csiszolta drill” természetesen ezután sem szorult ki a kiképzésből.

³¹ Uo. 11. o.

³² *Napkelet*, 1925. 2. sz. 34. o.

³³ L. *Csathó Egon* akadémikus: A csapattiszt nemzetnevelési feladatai. *Ludovikás Levente*, 1940. 25–27. o.

³⁴ Kornis Gyula 1921-ben a Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége nevében mondott szavait idézi *Unger Mátyas*: A történelmi tudat alakulása középiskolai történelemkönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig. 2. kiad. Budapest, 1979. 93–94. o.

A katonaiskolák nemzeti szellemű, hazafias nevelését harcos irredentizmus jellemezte már a békés revíziót hirdető húszas években is. Egy pillanatra sem mondtak le a harcias érzék fejlesztéséről, a heroikus életérzés kialakításáról.³⁵ A honvédség mindvégig az integritás lázában égett, s mindent megtett, hogy a nemzetet küzdőszellemben nevelje. A tisztí sarjadékokat a korszak végéig következetesen arra nevelték, hogy adandó alkalmalmmal visszaszerezzék a régi határokat. „A nemzet nem nyugodhatik addig, míg az elrabolt területek idegen kézen vannak. A jövőben minden gondolatnak és érzésnek ide kell irányulnia” – szögezték le már a húszas évek elején a honvédelmi minisztériumi rendeletek és utasítások.³⁶

A honvédség egységes erkölcsi felfogását kialakító erkölcsi nevelésnek kettős feladatot tulajdonítottak. Egyrészt: a harc céljának megértetését, s az azon alapuló hősiesség kialakítását, másrészt a kimondottan katonai szempontból fontos erkölcsi tulajdonságok kifformálását.³⁷ A katonai nevelőintézetek a két világháború közötti időszakban is kötelességteljesítésre, fegyelmezettségre, úri gondolkodásra és modorra, bajtársiasságra és összetartásra, igazságérzetre, felelősségvállalásra neveltek, „egészséges becsvágy” kialakítására törekedtek.³⁸ Ezeket a célokat szoktatással, a kemény katonai rend és fegyelem állandó fenntartásával, a tanárok példamutatásával, feszes napirenddel, testneveléssel és edzéssel, a civil tantárgyak lehetőség szerinti katonai szellemű átszínesítésével és rendkívüli, valamint internátusi tantárgyak oktatásával valósították meg. Az internátusi tárgyak közül a húszas években illetanórának nevezett hivatásra nevelés állt az első helyen. A zártrendi kiképzés során megszerzett biztonság kiegészült a fellépésben, társaságban szükséges viselkedés elsajátításából adódó biztonsággal. Az „ép test,” a fizikai állóképesség, a tartás megalapozását segítette elő az intézeti sportélet, az évente megrendezésre kerülő, katonaiskolák közötti sportversenyek.

A korszak első évtizedében cserkésztevékenységnek álcázott katonai gyakorlati foglalkozások mellett délutánonként a VKM által bevezetett szavaló-, olvasó-, önképző-, sport-, zeneköri és énekkari foglalkozások feszítették tovább az amúgy is „katonás” napirendet.³⁹ A civil reáliskolai tanterv szerint folyó délelőtti tanórák szintén a délutánok folyamán egészültek ki rendkívüli (választható) tanórákkal és internátusi (kötelező) foglalkozásokkal. A már említett legfontosabb „hivatásra nevelés”-órákon kívül, amelyek a gyakorlati foglalkozásokhoz hasonlóan az osztályfőnök-csapattisztek vezetésével folytak, internátusi tárgynak számított az egészségügyi ismeretek oktatása, a gyorsírás, a levelezés, a tánc és a vívás.

³⁵ V. ö. *Perjés Géza: A ludovikásokról. Hítel*, 1991. 6–7. sz., 99–123. o.

³⁶ HL HM eln. 9. 560.172 – 1920. Wiblinger Jakab ezredes ugyanebben a rendeletben utasította a növénydekeket a napilapokban és folyóiratokban megjelenő irredenta költemények és dalok gyűjtésére és betanulására. L. még HL HM eln. 9. 451.871–1920., 90.419–1920. és 9008–1920.

³⁷ Részletesebben l.: *Eszenyi József: i. m. 72. o.*

³⁸ V. ö. Oktatási utasítás a m. kir. honvéd nevelő- és képzőintézetek részére. Budapest, 1918. 6. o. Ezeket a katonai nevelési értékeket a korábbi utasítások és a korszak katonapedagógiai írásai is rendre megfogalmazták. „Jellemszilárdság, becsületesség, kötelesség, fegyelem” váltak a korszak katonai beszédeinek vezényszaváivá. L. pl. Shvoy István gy. tábornok, a M. Kir. Honvédség főparancsnokának beszéde az 1936-os tisztavatación. Idézi: *Ludovikás Levente*, 1936. sz., 68. o.

³⁹ A napirend katonaiskolai hagyomány volt, a dualizmuskorihoz képest alig változott. A 6 órás vagy félhetes ébresztő, torna, tisztálkodás, reggeli után 13 óráig folyt a tanítás (1935-ig 50 perces órákban). Az ebéd után kötelező levegőzés után kezdődtek a délutáni foglalkozások. Kb. másfél-két óra jutott az ismétlésre, felkészülésre. A nap, takarodóval, 9 órakor ért véget.

Az intézeti együttélés és elzártág következtében rendkívül erős közösségi érzés és bajtársiasság alakult ki a növendékekben. Az internátusi rend és fegyelem arra tanította őket, hogy törvények uralkodnak felettük, amiket tisztelniük kell, egyéni érdekeiket a közösség érdekeinek kell alárendelniük. „Nincs privátum, míg a haza érdeke úgy kívánja.”⁴⁰ A honvéd reáliskolai nevelőintézetek gondosan felépített szemlélet- és tudatformáló hatása olyan gondolati és elsősorban érzelmi alapanyaggal látta el a tíz–tizennégy éves koruktól többnyire nyolc, legkevesebb négy évig e fiúinternátusokban nevelkedőket, amelyek egész életükre irányadóak maradtak. Az iskolák zártsága, fegyelme, hierarchikus rendje biztosította, hogy csak a hivatalos politika által támogatott, a hadsereg hagyományainak megfelelő szellemi környezettel érintkezzenek; a középosztályi származást preferáló felvételi feltételek pedig elősegítették, hogy a szülői ház se sugározzon eltérő szellemiséget, és az iskolákba a növendékek már otthonról hasonló értékrenddel érkezzenek.⁴¹

A húszas évek végére a rejtett katonaiskolák „kinőtték” a Monarchiától örökölt, porosz fogantatású laktanyaszellemet, amit Ottlik Géza oly hitelesen örökölt meg Iskola a határon c. könyvében.⁴² Az altisztek helyébe a kor pedagógiai irodalmát, polgári nevelési irányait, tanterveit is ismerő nevelőtisztek kerültek.

Ahogy a bethleni konszolidáció erősödött, az intézetek is erősödtek és gyarapodtak anyagiakban, ellátottságban, épületekben, színvonalban. Költségvetési adataik bizonyítják, hogy a katonaiskolákra a két világháború között a lehetőségekhez mérten sokat áldoztak. Öt katonai nevelőintézet részére (az ötödik a Zrínyi Ilona Tiszti Leánynevelő Intézet⁴³ volt) kb. féllakkora összeget irányoztak elő, mint 55 állami középiskola és 6 internátus költségeire. Egy nevelőintézet átlagos költsége hatszor akkora volt, mint egy állami középiskoláé.⁴⁴

A katonai jelleg erősödése a harmincas években

A Szövetségek Katonai Ellenőrző Bizottság távozása (1927) után, a harmincas évek elején, még titokban ugyan, de kezdetét vehette a haderőfejlesztés. Önérzetének fokozatos visszaszerzésével a honvédelmi vezetés határozott lépéseket tett tanintézetei kizárólagos irányításának visszaszerzésére is. Bár a rejtés látszatát továbbra is fenn kellett tar-

⁴⁰ Vass Miklós: Nevelés és nemzeti eszme. In: Zrínyi Miklós M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője 1924–1925. 5. o. A korszak civil és katonai irodalmában sokszor ismételt szlogen.

⁴¹ Az intézetek zártságának előnyeit pontosan látta a korszak kiemelkedő katonapedagógusa, Saád Ferenc is. „Kihasználtuk az iskola társadalmi nevelő hatását. Nevelőink együtt éltek osztályukkal. Ellenőriztük a növendékek olvasmányait és igyekeztünk minden eszközzel lenyesegetni a korszellem káros kinövéseit. Gondunk volt arra, hogy a növendékek értesüljenek a napi eseményekről, de távol tartottuk intézetünkötől lázas korunk minden zavaró jelszavát. Mindig hangsúlyoztuk, hogy intézetünk nevelőintézet. Itt nem csupán a tantárgyakon keresztül lehet alakítani az ifjúság lelkét, de nevel maga a templomian tiszta környezet és az intézeti élet minden megnyilvánulása is.” A Zrínyi Miklós M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője 1937–1938. 24. o.

⁴² Budapest, 1959. Szép vallomás található a katonaiskolai nevelés későbbi „hasznáról” Székely János: Nyugati hadtest című könyvében is. Budapest, 1982. 219–224. o.

⁴³ Katonatisztek árva, félárva, ill. szegény lányainak taníttatását segítő hozták létre, és szintén a HM 9. tisztképzési és nevelésügyi osztályának irányítása alá tartozott. A lányokat különböző (női) polgári foglalkozásokra képezték ki, de a korszakban kivételes módon igazgatónőjüket és nőtanáraikat ugyanolyan katonai rendfokozattal ruházták fel, mint a fiúinternátusok parancsnokait és tisztanárait. Erről Závodi Szilvia: A Soproni Magyar Királyi „Zrínyi Ilona” Honvédtiszti Leánynevelő Intézet. In a *Hadtörténeti Múzeum Értesítője*, 8. sz., Budapest, 2005. 53–75. o.

⁴⁴ HL HM eln. 9. 120.781–1931.

tani, megkezdődött a reáliskolai nevelőintézetekben a VKM által meghonosított szellem és szokásos likvidálása, a katonai jelleg hangsúlyozása. „A tisztikarban nem szabad kialakulni engedni oly felfogást, amely a polgári középiskolai tanári mivoltot helyezi előtérbe⁴⁵ – szögezték le egymás után a HM-rendelkezők. – A katonai tanintézetek tanári kara elsősorban tiszt (tisztviselő) és az egymás közötti viszonyban a honvédség minden más területén meglévő alá- és fölérendeltség fenntartása mellett a szokásos bajtársi (és nem kollegiális) viszonyoknak kell uralkodnia.” Más tekintetben is „téves és rossz felfogásnak” minősítették a polgári tanügyi hatást. Végül 1932-ben elrendelték: „az intézményparancsnokok nem vehetnek részt a polgári középiskolák igazgatói, a tisztikar a tanári értekezletein. A tankerületi főigazgatók és szakfelügyelők szemlejellegű ellenőrzése megszűnik. Ezek a szervek az intézmények személyzetével és növendékeivel a továbbiakban nem rendelkezhetnek, értekezleteket nem tarthatnak.”⁴⁶

A tankerületi főigazgatók 1883-tól deklarált azon jogát, hogy az érettségiket ellenőrizhessék továbbra sem tudták megszüntetni, de az intézetek képzési programjába, a tanmenetbe, a pedagógiai vezetésbe, a tanárok minősítésébe ettől kezdve már nem szólhattak bele; az intézmények működésével kapcsolatos észrevételeiket, kifogásait a tanári karokkal többé nem közölhették.

1932-től a katonai nevelőintézetek irányítója pedagógiai vezetés tekintetében is a HM tisztképzési és nevelésügyi osztálya lett. Vezetőjének mindenben ki kellett kérnie a honvédség főparancsnoka mellé rendelt, tábornoki rendfokozatú tisztképzési és nevelésügyi szemlélő véleményét.⁴⁷ A HM az iskolák belső életébe és ügymenetébe a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak többé nem engedélyezett beleszólást.

Mindezek az adminisztratív intézkedések azonban nem tudták gyorsan megváltoztatni a reáliskolai nevelőintézetekben éppen ezekre az évekre megszilárdult, az 1920-as években a VKM kezdeményezésével és bábáskodásával formálódó szellemiséget. A szellemi, gondolkodásbeli átrendeződés mindig fáziseltolódással megy végbe. Itt a folyamatot még lassította, hogy az iskolák rejtését, polgári jellegének látszatát, civil tantervét továbbra is fenn kellett tartani. A polgári tanügyi hatóságokkal – bármennyire törekedtek is rá – teljesen nem lehetett megszüntetni az érintkezést. Irányelveikhez, utasításaihoz, ha csökkenő mértékben is, de a korszak végéig alkalmazkodni kellett. A parancsnokok cseréjét a katonai tradícióknak megfelelően ugyan felgyorsították a harmincas évek közepétől, az addig szokásos 5–6 év helyett két-három évig hagyva őket az intézetek élén, de a húszas években egyetemi oklevelet szerzett törzstisztekből álló tanári kar az intézetek állandó magja maradt; szemléletük, növendékeihez való hozzáállásuk, tanítási módszereik, követelményeik alapvetően a későbbiek során sem változtak.⁴⁸

⁴⁵ HL HM eln. 9. 115.163–1932.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ 1929-től a 9. osztály vezetőin és a tankerületi főigazgatókon kívül a szemlélők is rendszeresen, legalább évente kétszer látogatták az intézeteket. A honvéd reáliskolában minden évben látogatást tett egy-egy katolikus és protestáns egyházi személyiség, legtöbbször püspök. Horthy Miklós kormányzó 1922-ben a pécsi és a kőszegi, 1931-ben ismét a kőszegi intézetet látogatta meg. 1932-ben Pécsen látogatást tett Albert királyi herceg, Hóman Bálint kultuszminiszter, Kállay Miklós földművelésügyi miniszter és Fabinyi Tihamér kereskedelmi miniszter. Hóman Bálintot elkísérte Szili Kálmán (VKM) és Varga Imre (pénzügyi) államtitkár, Szapáry Lajos gróf főispán, Nedtvich Andor polgármester és Fischer Béla alispán is.

⁴⁸ Az „állandó tanárok” sorából kiemelkedett a már említett Saád Ferenc (Pécs) és Mathia Károly (Kőszeg), a korszak katonapedagógiai szakirodalmának megteremtői. Saád Ferenc a harmincas évek elején, Mathia Károly az évtized végén a Ludovika Akadémia tanára volt.

A katonai jelleg erősödésével az 1930-as évek elejétől a gyakorlati képzés vált hangsúlyosabbá. Az egyik legfontosabb elméleti-gyakorlati tárgyá a lövéstan, a lökiképzés és a fegyverismeret lett, amit oktatni, gyakoroltatni, természetesen, továbbra is csak a délutáni, internátusi órák keretében lehetett. A gyakorlást éleslövészettel fejezték be, az alsóbb évfolyamok légpuskával, a felsőbb évfolyamok hadi fegyverrel lőttek. A harcászati feladatot az úgynevezett csatárkiképzés keretében raj-, szakasz-, század- és zászlóaljkötelelekben hajtották végre. Gyakorolták a harcbiztosítás, a parancsnoki munka formáit, a térképolvasás, térképkidolgozás alapfeladatait. Volt kerékpáros kiképzés és – ahol lehetett – síoktatás is. 1933-tól a változásokat külsőségekben is kifejezve megszűnt a cserkészuha, katonás egyenruhát rendszeresítettek, és a tisztánárokat ismét rendfokozatuknak megfelelően szólították.

A reáliskolai nevelőintézetek katonai jellegüket nyíltan 1937 februárjától vállalták. Ettől kezdve, ahogy már utaltunk rá, a „honvéd” szót nevükben is szerepeltették.⁴⁹

Az Országos Közoktatási Tanács jelentése a katonai nevelésről és a reáliskolai nevelőintézetekről

A szellemi erők háborúra készítésének részeként 1936-tól (a Honvéd Vezérkar 1940-re valószínűsített egy európai háborút) megkezdődött a katonai nevelés és tudatformálás társadalmi méretű népszerűsítése.

Magyarország akkori miniszterelnöke, Gömbös Gyula (1932–1936) – aki 1905-ben hadapródiskolát végzett Pécsen, és a harmincas évek elején két fiát is a községi reáliskolai nevelőintézetbe íratva – 1936 tavaszán felkérte a magyar közoktatás legfelsőbb szervét, az Országos Közoktatási Tanács (OKT) elnökségét,⁵⁰ látogassák végig a katonai képző- és nevelőintézeteket, és tapasztalataikról adjanak számot. A katonai nevelés társadalmi népszerűsítését célzó jelentés elkészítését az elnökség tagjai közül a magyar közoktatás kiemelkedő személyisége, Kornis Gyula⁵¹ vállalta fel.⁵²

A jelentés első része a katonai nevelés ideális képét, az eszményi tisztet, mint katonaeszményt mutatja be, második része pedig a reáliskolai nevelőintézetekben tett látogatások tapasztalatait, tanulságait összegzi.⁵³ Kornis interpretációja szerint a magyar tisztet mindenekelőtt mély hivatástudat jellemzi, mely „a nemzet nagy vezérgondolatából, történelmi aspirációinak legbensőbb értéklényéből” táplálkozik, és nem más, mint „an-

⁴⁹ Pl. a soproni intézet a M. Kir. Rákóczi Ferenc Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet elnevezést kapta. Ennek értelmében változott a többi iskola elnevezése is.

⁵⁰ Teleki Pált, Kornis Gyulát, Szili Kálmánt és Tasnády Nagy András.

⁵¹ Piarista pap, filozófus, pedagógus, kultúrpolitikus. 1927 és 1931 között az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető alelnöke. 1925-től 1938-ig a Magyar Pedagógiai Társaság elnöke. 1935–1936-ban a budapesti bölcsészettudományi kar rektora. 1927 és 1931 között államtitkárként a közoktatás egyik irányítója.

⁵² HL HM Tanulmánygyűjtemény 2603. „Kornis Gyula jelentése a katonai iskolákban tett látogatásairól.” A katonai körökben később sokat hivatkozott Kornis-jelentés Janus-arcú, összetett dokumentum. Célja a katonai nevelés népszerűsítése, de szerzője úgy dicséri a katonaiskolákat, hogy a civil pedagógusok azért érezhessék benne a közoktatás szemszögéből megfogalmazott kritikát is. Mindenki kihallhatja belőle azt, amit szeretne, dicsőretet és kritikát is egyszerre.

⁵³ Ápr. 27-én a községi, ápr. 28-án a soproni reálnevelő intézetet és a Zrínyi Ilona leánynevelő intézetet, máj. 5-én a M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémia I. főcsoportját, máj. 6-án II. főcsoportját, máj. 7-én a Hadiiskolát látogatták meg.

nak mindenekfelett való érzése, hogy valamennyi tiszt, mint láncszem felelős a nemzet fennmaradásáért vagy pusztulásáért.⁵⁴ A többi katonai erény ebből a mélyen átélt hivatástudatból már magától sarjad ki, és a katonai szellem, a „magyar fajszerű katonai virtus” a tiszteken keresztül kiárad a legénységre, az egész nemzetre.⁵⁵ A jelentés fő motívuma annak kiemelése és tudatosítása, hogy Trianon, a revízió motíváló ereje csökkentette a katonai nevelésben a civil pedagógia és a közvélemény számára nehezen elfogadható drill szerepét.

A magát jelentése bevezetőjében „szakpedagógusnak” tituláló Kornis Gyula jól ismerte a katonai nevelés irányelveit. Hangsúlyozta, az erős hivatástudat kialakítása elsősorban jellemképzés. Nem „sápadt doktriner intellektualizmus, hanem érzületformálás, az értelemnél sokkal mélyebb érzelmek nevelése: ezek közül is nem az »én-érzelem,« hanem a »mi-érzelem,« a katonai testületi szellem, a kollektív tudat kialakítása.”⁵⁶ Elérendő célja pedig a „nemzeti ideológia vérré válása,” „a nemzeti közösség sorsát megfordítani hivatott feladatba történő beleélés” kialakítása.⁵⁷

Az egyéniséget féltő polgári pedagógia megnyugtatóására – és népszerűsítése esetén erre feltétlenül szükség volt – Kornis a kor katonai nevelésének legnagyobb erényeként azt hangsúlyozta, hogy összhangba tudta hozni a kollektívizmust és az individualizmust, a feltétlen engedelmességet és a harcászatban is mindjobban szükséges autonóm cselekvést, önálló gondolkodást. „Mindehhez rendkívül sokoldalú nevelés szükséges” – szögezte le ugyanakkor 19 oldalas jelentése katonai nevelést méltató záró fejezetében. – „A legmagasabb szakmai műveltséget széles háttérű általános műveltségnek kell kiegészítenie... A katonai nevelés nem lehet pusztán szaktechnikai nevelés, hanem ki kell terjednie az ország gazdasági, társadalmi, közigazgatási, politikai, statisztikai, pénzügyi, népszichológiai stb. viszonyaira.”⁵⁸

Bár Kornis, vállalt feladatának megfelelően, végkicsengésében rendkívül pozitívan értékeli a katonai nevelést, a reáliskolai nevelőintézetekre vonatkozó megállapításai tartalmazták mindazt a civil szemszögű kritikát is, amelyet a közoktatás katonaiskolákkal érintkező szakemberei a közelmúlt együttműködése során rendre megfogalmaztak. Figyelmeztet például az általános és szakműveltség együttes adásából következő túlterhelés veszélyére – a túlterhelés szót alá is húzva. Az OKT volt alelnökének benyomása szerint a növendékek reggeltől estig agyonfoglalkoztatottak, gyors egymás után következő élményeik nem rakódhatnak mélyre, nem marad idejük feldolgozásukra. Ez fásulttá teheti őket.⁵⁹ Kornis határozott elégedetlenségét fejezte ki az OKT elnöksége nevében a történelem- és filozófiaórák színvonalát illetően, kifogásolta a parancsnokok – a harmincas évek elején a katonai hagyományoknak megfelelően ismét – meggyorsított cseréjét, a könyvtárakban a civil pedagógiai irodalom hézagait.⁶⁰

⁵⁴ Kornis: i. m. 3. o.

⁵⁵ A katonaeszményt – vélhetően központi utasításra – 1935–1936-ban az Értesítők is megfogalmazták. L. pl. Dr. Saád Ferenc: Fiamat katonásan szeretném nevelni. In: M. Kir. Zrínyi Miklós Reáliskola Értesítője, 1935/36. 7–11. o. – Mathia Károly: Katonai nevelés – jellemnevelés. In: M. Kir. Hunyadi Mátyás Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője, 5–10. o.

⁵⁶ Kornis: i. m. 4. o.

⁵⁷ Uo. 3. o.

⁵⁸ Uo. 5. o.

⁵⁹ Uo. 13. o.

⁶⁰ Uo. 15. o.

Mind a hivatástudat-formálás, mind a tanulmányi eredmények, mind a fegyelem terén tapasztalt jó színvonal három alapvető feltételét a jelentés a felvételi szelekcióban, az internátus-jellegben, és a viszonylag csekély osztálylétszámban jelölte meg.⁶¹ „A polgári középiskolákban folyó nagy tömegnevelés felületességével szemben, amely a tanulók óriási létszámából és az iskolákban töltött viszonylag csekély időből következik, katonai nevelőintézeteink összehasonlíthatatlanul magasabb fokon állnak, mert valóban ismerik kívül belül valamennyi növendéküket, ezek fejlődési menetét és tempóját. Ezért lehetséges itt sokkal mélyebb nevelési hatások kiváltása.”⁶²

Kornis rendkívül jellegzetesnek mutatta be az iskolák személyiségformáló légkörét. Első benyomásai a legifjabbakról azt sugallták: „A katonai atmoszféra hatása már kis korukban mind Kőszegen, mind Sopronban szemmel láthatóan beleorganizálódik idegrendszerükbe, s egészen más magatartásúvá formálja őket, mint amilyen a civil középiskolai társaik testi, szellemi habitusa. A katonai hivatás kezdettől fogva rájuk nyomja bélyegét.”⁶³ Dicsérte a tanulmányi eredményeket, különösen a reáltárgyakét, külön kiemelve a testi nevelést. Az alsóévesek földrajztudását, térképismeretét még a földrajztudós Teleki Pál is elismeréssel nyugtázta.⁶⁴

A növendékekkel történő beszélgetésekből (a civil pedagógusokat, a közvéleményt megnyugtató) is azt a tanulságot vonta le, hogy „a komoly fegyelem nem gátolja az egyéniség egészséges kivirágzását.”⁶⁵ A hazafias nevelés, „az osztársadalmi feladattal,” a revízióval való azonosulás elősegítette, hogy a feltétlen engedelmesség követelményét összeegyeztessék az önállósággal, az egyéni kezdeményezéssel. A növendékek úgy tanultak meg parancsot teljesíteni, hogy közben megőrizték döntési képességüket.

A Kornis-jelentés szerint az OKT a reáliskolák belső életét és a bennük megnyilvánuló szellemet egyértelműen elismerően értékelt. „Katonai nevelésünk szervezete és működése a tervszerű felsőbb irányítás alatt rövid idő folyamán a fejlődésnek hatalmas útját tette meg.”⁶⁶ – szögezte le. Bár a tervszerű felsőbb irányítást a pedagógus/kultúrpolitikus Kornis Gyula minden valószínűséggel a két minisztérium együttes tevékenységére értette, a honvédség felső vezetése a katonai nevelés értő és elismerő dokumentumának tekintette az OKT jelentését, és a későbbiek során többször hivatkozott rá.

1937 májusában Kornis jelentésének első részét, Katonás nevelés címen elnöki megnyitóként felolvasta a Magyar Pedagógiai Társaság évi közgyűlésén, majd az itt elhangzott előadást megjelentette a Magyar Pedagógiai Szemle 1937. évi 5–6. számában is.⁶⁷

⁶¹ A 30–35 fős osztálylétszámok valóban kisebbek voltak a civil középiskolák 40-en felüli létszámainál. A nevelők aránya még ennél is jobb volt: a honvéd reáliskolai nevelőintézetekben 6–8 növendékre jutott egy-egy nevelő.

⁶² Kornis: i. m. 8. o.

⁶³ Kornis: i. m. 7. o.

⁶⁴ Uo. Teleki Pál jelentése. A Kornis-jelentéshez csatoltan megtalálható az OKT-elnökség többi tagjának rövid véleménye is a katonai intézményekben tapasztalatról.

⁶⁵ Kornis: i. m. 11. o.

⁶⁶ Uo. 18. o.

⁶⁷ Uo. 3–9. o. A katonás nevelés című tanulmány és az elnöki megnyitó is a következő Zrínyi-idézzettel zárult: „Végy példát a darvakról és a vadludakról. Nem teszik szárnyok alá fejüket, és nem alusznak, míg strázsát nem állítanak; gondold meg: ellenséged sem aluszik, hanem vigyáz és gondolkodik a te károdra.”

Az Országos Közoktatási Tanács elismerő értékelésének ismeretében, 1937 őszén katonai vezető körökben nem kis visszatetszést keltett a VKM levélben küldött javaslata,⁶⁸ mely arra szólította fel a reáliskolai nevelőintézeteket, hogy az 1934. évi oktatási törvény (XI. tc.) kötelező érvényére tekintettel alakuljanak át humán jellegű gimnáziumokká, és vegyék át az egységes középiskola éppen 1937-re elkészült tantervét.⁶⁹

A rejtés kényszerétől éppen szabaduló, megnövekedett szerepe és önbizalma miatt a civil közoktatástól teljesen elszakadni készülő, a régi tisztképzési rendszer visszaállítására 17 éve váró katonai vezetés felháborodva fogadta a javaslatot, de az érettségiről (s ezzel a VKM is számolt) – közeposztályhoz tartozási igénye, a katonai akadémia főiskola jellege miatt – nem mondhatott le. A honvédség vezetőinek felháborodását csak fokozta, hogy az egységes gimnázium legtöbb óraszámában tanított tárgya a – katonaiskolákban csaknem sohasem oktatott és a leendő tisztek számára valóban szükségtelen – latin nyelv volt.⁷⁰

A reáliskolai nevelőintézetek átalakításának nehézségei a harmincas évek végén

A húszas években a VKM által meghonosított, a harmincas évek elejétől a reáliskolai nevelőintézetekből kizárásra ítélt szellemiség az egységes középiskola bevezetésével újabb erősítést nyert. És éppen akkor, amikor a M. Kir. Honvédség vezetői a rejtés megszűnésének biztos tudatában⁷¹ arra a meggyőződésre jutottak, végképp ideje megszabadulni tőle. A Monarchia tisztképző intézeteiben nevelkedett katonai vezetők – a közelgő háborúra tekintettel – a hiányzó alantos tisztek rohamléptekben történő pótlását, az erre a feladatra megfelelő hadapródiskolák visszaállítását, a nevelőintézetekben közel két évtizedig háttérbe szorított szakszemponatok érvényre juttatását, gyakorlatibb képzés bevezetését sürgették.

A társadalom elitjéhez tartozó tisztikar magas általános műveltségi színvonalához makacsul ragaszkodó VKM azonban az egységes középiskola bevezetésével és kötelezővé tételével még a harmincas évek végén is sikeresen megakadályozta a hadapródiskolák „jól bevált” típusának visszaállítását.⁷²

A VKM csapdája természetesen arra ösztönözte a katonai vezetést, hogy még inkább igyekezzék szabadulni a gyengesége idején ráerőltetett civil kontrolltól.⁷³

⁶⁸ HL HM eln. 9. 35.959–1937. A tízoldalas levelet Kemenes Illés, az Országos Közoktatási Tanács elnöke, budapestvidéki tankerületi kir. főigazgató fogalmazta.

⁶⁹ A polgári iskolák neveléscentrikussá tételét szorgalmazó Hóman Bálint kultuszministersége időszakában (1932–1941) született egységes középiskola „a nemzeti életben vezető szerepre hivatott értelmiséget” kívánta egységes műveltséggel felvértezni. A polgári reáliskolák 1937-re már megszűntek.

⁷⁰ Az 1868. évi átszervezés során Pechmann altábornagy bevezette az akadémia első és második évfolyamában, de 1874-ben eltörölték. Német katonai akadémiákon a XIX. század utolsó évtizedeiben még kötelező tárgy volt.

⁷¹ A magyar fegyverkezési egyenjogúságot a blei konferencián 1938 augusztusában ismerték el.

⁷² A 30-as évek végén Európában már csak Lengyelországban volt hadapródiskola.

⁷³ „Általános műveltséggel egy kérdést sem lehet megoldani, de minden kérdést el lehet gáncsolni.” – Tiltakozott, pl. Szombathelyi Ferenc, a Ludovika I. főcsoportjának parancsnoka 1938-ban „a magát a Szervi Határozványokba is belépő civil »főiskolai« szellem” ellen. – „Kultúrfölény a mi jelszavunk nem lehet. A népek nagy érdekeinek eldöntésénél nem a kultúrfölény, hanem a nép fegyveres ereje az, ami döntően esik latba.

Röder Vilmos honvédelmi miniszter a reáliskolai nevelőintézetek tantervének módosítása tárgyában 1937 októberében értekezletet hívott össze a Honvédelmi Minisztériumba.⁷⁴ A meghívottaknak, a képző- és nevelőintézetek parancsnokainak 30 perces előadásban kellett ismertetniük a maguk és tanári karuk elképzeléseit.⁷⁵ A hozzászólások az akkori tiszti mentalitás széles skálájának tanúbizonyságai. Voltak, akik a katonai jelleg erősítése mellett szálltak síkra és volt, aki – ha óvatosan is – annak adott hangot, hogy maradjon meg az iskolák tanterveiben az általános műveltségadó jelleg dominanciája. Azt egyöntetűen kívánatosnak tartották, hogy a reáliskolai nevelőintézetek átmeneti helyzete, „melyben sem teljes értékű középiskolák, sem pedig megfelelő célú katonai iskolák,”⁷⁶ szűnjön meg.

Az akadémiaparancsnokok az akadémiák nézőpontjából fejtették ki tágabb, a tisztképzés egészére vonatkozó elképzeléseiket. A Szombathelyi Ferenc vezérkari ezredes, a Ludovika I. főcsoportjának parancsnoka által felvázolt modell például – mutatis mutandis – a dualizmuskori tisztképzési rendszer felélesztését szorgalmazta.⁷⁷ A két világháború közti tisztképzés rendszerét hosszúnak, drágának és a gyakorlati élet szempontjából merevnek tartotta. „Ez a kiképzés túl magas az alantostiszti szolgálat szempontjából és emellett mindenki számára igényeket teremt a törzstiszti rendfokozat elérésére.” Az alacsonyabb fokú képzés visszaállítását javasolta, mert szerinte a tiszti tömeg képzésére az alantos tiszt a megfelelő, hiszen rájuk van a legnagyobb számban szükség, és ezt a tömegszükségletet olcsóbban és gyorsabban kellene és lehetne is kielégíteni. A középiskolának olyan típusát javasolta tehát, mely a felsőbb évfolyamokon kiemelt óraszámú katonai tantárgyakat oktat; a tehetségesek számára ugródeszka a magasabb képzéshez, a tehetségtelenebbeket pedig kibocsátja az életbe. Az alsóbb fokú képzés befejeztével, aki akar, érettségit tehetne, „különbön pedig mint karpaszományos altiszt kerülne a csapathoz és egy év múlva, megfelelő szolgálat után neveznék ki zászlósnak.”⁷⁸

Javaslatában értelmében a három reáliskolai nevelőintézet közül az egyiket alreállá (négyéves latintanítással), a másikat négyéves főreállá, a harmadikat ötéves hadapródiskolává kellene alakítani. Az akadémiai képzést három évre kellene csökkenteni, a csapatszolgálatot pedig a nyári hónapokra tenni.

Schindler Szilárd tábornok, a Ludovika II. főcsoportjának parancsnoka egyenesen azt indítványozta, hogy szüntessék meg a reáliskolai nevelőintézeteket.⁷⁹ A műszaki akadémia tapasztalataira hivatkozva úgy látta, a tehetségesebb és nagyobb tudású tisztjelöltek addig is a gimnáziumokból toborozták. A nevelőintézetek megszüntetésére vonatkozó kategorikus javaslatát azonban az értekezlet résztvevői közül senki sem támogatta.

Illik, hogy legalább a katonai intézetekben ez az egyszerű helyes felismerés legyen irányadó.” V. ö. HL HM eln. 9. 51.636–1938. A Ludovika Akadémia 1937–1938. évi jelentése. 3–4. o.

⁷⁴ HL HM eln. 9. 35.959–1937. A kétnapos értekezletről készült jegyzőkönyvet lásd: HL HM 49.699–1937.

⁷⁵ A községi intézet parancsnoka Berkovich Brúnó, a pécsié Csatáry József a sopronié Röder Jenő ezredes volt.

⁷⁶ HL HM eln. 9. 49.669–1937. A M. Kir. Rákóczi Ferenc Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet parancsnokának írásban megküldött javaslata

⁷⁷ Uo. A M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémia I. főcsoportja parancsnokának előadása 1937 okt. 22-én.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo. A Ludovika II. főcsoportja parancsnokának előadása a m. kir. reáliskolai nevelőintézetek tantervének módosításával kapcsolatban.

Nemcsak azért, mert a katonai körök éppen arra készülődtek, hogy a rejtés időszakában átmentett iskolákat végre igazi rendeltetésüknek megfelelően használhassák, de azért sem, mert a kor katonapedagógiai felfogásával azonosulva az értekezlet többi résztvevője azt vallotta: az eredményes hivatásra nevelést maximum 14 éves kortól el kell kezdeni. Schindler tábornok kategorikus javaslatát annak ellenére nem támogatták, hogy mindannyian tudták, nyomós érvként szól mellette, hogy az akadémiai kiképzést az 1937-ben már 60 %-ban civil középiskolákból felvettek miatt mindenképpen előlrol kellett kezdeni.

A legélénkebb vitát a katonatiszti általános műveltség jellegére, főként a latintanítás bevezetésére vonatkozó VKM-érvek váltották ki. Azzal mindenki egyetértett, hogy a háború előestéje „végképp nem kedvez a régi korok kedvenc játékszerével történő foglalatostkodásnak.”⁸⁰ A latin, a humanisztikus műveltség „puhává tesz,” bizonyíték rá a magyar értelmiségi elit, mely a klasszikus műveltség hatására pacifistává, antimilitaristává vált, és lenézi a katonákat.

Teljes volt az egyetértés az értekezlet résztvevői között az alsó évfolyamokra vonatkozóan is. Feleslegesek – szögezték le. Káros a tízéves gyermekek kiszakítása a családból. Végül, kompromisszumos megoldásként, úgy határoztak: ha szociális okok miatt mégis maradna egy alreál, ott lehet latin, mert a VKM latin melletti érvei közül azt, hogy elősegítené a szelektálást, az alkalmatlanok más pályára irányítását, elfogadhatónak találták.⁸¹

Végezetül, az elhangzottakat összegző diplomatikus javaslatában Náray Antal vezérkari alezredes, a 9. osztály vezetője, az 1934:XI. tc. kötelező érvényével alátámasztott, az általános műveltségi szint megtartásához ragaszkodó alternatíva mellett tette le a voksot.⁸² A kőszegi intézet 1938-tól visszaalakult alreállá, négyéves latintanítással, a pécsi és a soproni intézetek pedig, tantervükben alig változva, mint magyar királyi főreáliskolák funkcionáltak tovább 1941-ig, amikor – a marosvásárhelyi és nagyváradi katonaiskolákkal kiegészülve – ötéves fegyvernemi hadapródiskolákká alakultak.⁸³ (Mindkét esetben az egységes gimnázium helyi tantervű tagozataiként!) Az 1934. évi oktatási törvény 23. §-a – mint kiskapu – ugyanis lehetővé tette, hogy csak az első négy osztályban legyen kötelező a latin, heti hat órában, a felső évfolyamokon maradhatott a két nyugati

⁸⁰ Csatáry József kifejezése. Egyedül a kőszegi intézet parancsnoka, Berkovich Brúnó ezredes tartotta kívánatosnak, hogy a magyar értelmiség részeként a katonatiszt is rendelkezzen klasszikus műveltséggel.

⁸¹ Az alsó évfolyamokon történő latintanítás elfogadásában az is közrejátszott, hogy az értekezlet résztvevői katonai képzésük megkezdése előtt általában valamilyen gimnázium első négy osztályában szintén tanultak latinul.

⁸² Náray Antal a magyar tisztikar azon tagjai közé tartozott, akik látták a humanista műveltség szélsőségeket, felületességet kizáró hasznát is. „Kétségen kívül alapvető elvként kell elfogadni azt, hogy először az embert kell kialakítani, és csak azután lehet szakemberré átfőrmálni. Először ki kell fejleszteni benne a nemes erkölcsökkel telített lelket, amely kincs birtokában az élet minden viharával szemben sikerrel állja meg a helyét és csak azután állítható az így kialakított ember valamilyen feladat megoldása elé” – fogalmazta meg az értekezlet utóiratában, érvelve ezzel a polgári tanterv, az iskolák reálökként történő meghagyása és az érettség mellett. V. ö. HL HM eln. 9. 49.699–1937.

⁸³ HL HM eln. 9. 428.397–1938. L. még HM eln. 9. 46.471–1938. K-3 utasítás honvéd reáliskolák számára. – HL HM eln. 1/a. 31.683–1939. A pécsi és a soproni, hagyományainak megfelelően, Zrínyi Miklós, ill. Rákóczi Ferenc gyalogsági hadapródiskola lett. A fegyvernemi hadapródiskolákat a kormányzó. április 1-jén kelt 1705. KI sz. rendelete hívta életre. Budapesten a M. Kir. Görgei Artúr Honvéd Műszaki, Kassán (nem egészen egy évig) a M. Kir. Honvéd Repülő, Marosvásárhelyen a M. Kir. Csaba királyfi Honvéd Gyorsfegyvernemi, Nagyváradon a M. Kir. Gábor Áron Tüzérségi Hadapródiskola kezdte meg működését.

A honvédelmi iskolai nevelőintézetek reformjában
áttekintő táblázat.

1, Az okt. 22-23 értekezlet eredménye
HLI javasoltnak a plé-k

Soproni int. plé	alsótagozat	magyar nyelv és irodalom	középiskola
Kőszegi --		magyar középiskola	középiskola
Pécsi --		magyar külön tanterv	külön tanterv
L. I. I. fősop. plé		magyar nyelv és irodalom	külön tanterv
L. I. II. --		magyar nyelv és irodalom	magyar nyelv és irodalom

2, Mit kellene a katonai középiskolában tanítani?

- a, Helyi alapszöveget, adhat is a logikus gondolkodásra szabott találat utáni vélemény az erkölcsei nevelés érdekében ugyanazokat a tananyagokat, mint a civil középiskolában, és
- b, gyakorlati képzést nem sokkal nagyobb mértékben mint a civil középiskolában (katonai előkészítést)

3, A középiskola előnye:

- a, HLI értekezési bizottsága, a tanári és növendék munkája nagy komoly voltát.
- b, az értekezési alapfeltétel, a kat. akadémia főiskolai jellegűvé.
- c, értekezési bizottság egyetemi tanulmányokat folytathatna.

4, Latin tanulás előnye:

- a, Helyi alapszöveget, adhat is a logikus gondolkodásra szabott találat utáni vélemény az erkölcsei nevelés érdekében ugyanazokat a tananyagokat, mint a civil középiskolában, és
- b, gyakorlati képzést nem sokkal nagyobb mértékben mint a civil középiskolában (katonai előkészítést)

5, Latin nyelv helyi előnye:

- a, Helyi nyelv.
- b, a tanuló szellemi megterhelése.
- c, felső tagozati tananyag a katonai nyelvhez közelebb visz.

6, Alsótagozat helyi előnye:

- a, Magyar nyelv és irodalom, előnévelés a szülői háznál tananyagot csak a katonai előkészítésben.
- b, a gyermek kevesebb katonai órát fog hallani a felsőbb tagozat eredményeként.
- c, a kelendő nevelés az állami háznál viszonylag könnyű.
- d, az országban (erősebb korban) megkezdett katonai nevelés több eredményt hozhat.

7, A felsőtagozat előnye:

- a, Helyi és katonai előnévelés a szülői háznál tananyagot csak a katonai előkészítésben.
- b, a kelendő nevelés az állami háznál viszonylag könnyű.
- c, az országban (erősebb korban) megkezdett katonai nevelés több eredményt hozhat.

A fentiek egybevetésével.

A, Döntésre javaslat:

- 1, Uj elnevezés: honvéd középiskola.
- 2, Kőszegi csak alsótagozat, civil középiskolai tantervvel (latinnal) azonos címmel, és minimális katonai neveléssel.
- 3, Felsőtagozatba csak érdemesek lépjenek fel.
- 4, Pécsi és Sopron csak felsőtagozat 1934. XI. 23. § szerinti helyi tantervvel, (frászlók, csak a középiskola teljes tantervének ismerete alapján állapítható meg)

B, A végrehajtás munkarendje
a döntés alapján.

- 1, Legfelsőbb hadjárati kiegészítés az új Szervi hat. kiadásával.
- 2, Rendeléstől szabályozni az átmenet feltételeit.
- 3, Uj Szolgálati Utasítás kiadása.
- 4, Részletes tanterv megállapítás U.H.M. - el egyetértőleg.

1937. 27. Február 24
Dr. J. Ujvári

nyelv, és a helyi tantervnek megfelelően a reáltárgyak (elsősorban a matematika és ábrázoló geometria) kiemelt óraszámú.

A hadapródiskolákban a helyi tantervnek megfelelően a katonai tárgyak kaptak kiemelt szerepet, de az érettségi tárgyak óraszámú sem csökkenhetett. Az 1941-től induló hadapródiskolák tantárgystruktúrája sokban eltért a reáliskolai nevelőintézetekétől. Rendkívül zsúfolt tanterveik ékes bizonyosságai annak, hogy a VKM direktíváitól még a háború alatt sem lehetett szabadulni. Az általános műveltségi tárgyak színvonaltartásának egyedüli biztosítéka – a katonai tárgyak rendkívül nagy óraszámú mellett – a reáliskolákból a hadapródiskolákba került, immár sokéves tapasztalattal rendelkező, művelt tiszték képzésére elkötelezett tanári kar maradt.

A honvéd reáliskolai nevelőintézetek két világháború közti története tehát a magyar katonai középiskolák, a tiszti előképzés kivételes fejezete. Keretükben valósult meg „a kétrendbeli iskolák” már a XX. század elején, a közoktatás részéről kezdeményezett „összehangolása” a civil- és katonatársadalom közelebb kerülésének időszakában, még hozzá úgy, ahogy a civilek szerették volna: a polgári iránynak tett engedmények árán. A sajátos helyzetű katonai nevelőintézetek színvonal terén közelítettek a legjobb polgári középiskolák szintjéhez; a revízióra készülő társadalom pedig jobban megismerte és elfogadta a katonai nevelést, a katonapedagógia értékrendjét, specifikumait. A rejtett katonaiskolák egyetemet végzett tiszttanárai elkötelezett híveivé váltak a művelt tiszt eszményének, s tovább vitték elkötelezettségüket az immár egyértelműen katonai jellegű, de ötéves és érettségit adó, a VKM direktíváitól teljesen elszakadni még a háború alatt sem tudó fegyvernemi hadapródiskolákba is, amelyek a korszak tisztképző és nevelő intézeteinek bár torzóban maradt, de mindenképpen új fejezetei.

Mária Szabó

HUNGARIAN MILITARY SCHOOLS UNDER DUAL CONTROL
IN THE INTERWAR PERIOD

Summary

On the strength of the directives of the Peace Treaty of Trianon, Hungary was allowed to maintain only one military college, the Royal Hungarian Ludovika Academy, which was turned into a four-year college in 1922. The cadet schools and military secondary schools that operated in Hungary during the period of the Austro–Hungarian Monarchy provided the basis for the establishment of four boys’ boarding schools in 1921. These military secondary schools, which first offered four, and then later eight years of education, had to conceal their military character until 1937. From 1922, these schools were supervised by the Ministry of Religion and Public Education, but in fact they came under dual control, as they were directed by both the Ministry of Religion and Public Education and the Ministry of Defence. Owing to their dual supervision that often provoked conflicts, the Hungarian military secondary schools represented a special chapter in the history of Hungarian officer training. The considerable differences between the principles and values of military and civil education were manifest in these schools and provided grounds for both conflicts and compromise.

Due to the dual control, the military character was pushed into the background and public education gained ground in the military schools in the 1920s. Taking its right of supervision seriously, the Ministry of Religion and Public Education did its best to improve the general knowledge of the boarders who were to join the officer corps and thus to be members of the social elite. Even if military leaders did not believe that intellectual superiority could replace the force of arms, they accepted the academic progress. The mission of the educated officer of the period was re-evaluated: in order to restore the borders of Greater Hungary, the officer of the 1930s had to act as both the defender and the educator of the nation; one of his most important tasks was to motivate his soldiers effectively through “promoting the idea of the modern nation.”

From the early 1930s, the military leaders took firm measures to regain exclusive control over the military schools, but not even during the Second World War were they able to reduce the number of subjects that established general knowledge, owing to the insistence on belonging to the middle class and, in relation to that, on the passing of the final exam.

Mária Szabó

LA DOUBLE ADMINISTRATION DES ÉCOLES MILITAIRES «HONVEDS»
ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

Résumé

Conformément aux décisions du Traité de Trianon, la Hongrie ne put conserver qu’un seul établissement de formation d’officiers, l’Académie militaire royale hongroise Ludovika qui devint une école supérieure de quatre ans dès 1922. A partir des restes des écoles militaires et des écoles secondaires des sciences qui fonctionnaient sous la Monarchie austro-hongroise furent créés, en 1921, quatre internats pour garçons dits établissements d’éducation spécialisés en sciences. Ces écoles honveds de quatre puis de huit ans durent dissimuler leur caractère militaire jusqu’en 1937. Dès 1922, elles furent administrées par le Ministère des Cultes et de l’Éducation (VKM), mais en réalité, leur administration fut double: outre le VKM, elles furent également placées sous la surveillance du Ministère de la Défense. En raison de cette double administration non sans frictions, ces écoles secondaires honveds constituent un chapitre particulier dans l’histoire de la formation

d'officiers hongrois. C'est là que les principes et les valeurs de l'éducation civile et militaire, fort différents les uns des autres, se heurtèrent et cohabitèrent dans une étrange symbiose pour la première fois.

Dans les années 1920, cette double administration favorisa l'éducation publique en reléguant le caractère militaire au second plan dans les écoles secondaires honveds. Le VKM prit au sérieux son droit de surveillance et mit tout en œuvre pour augmenter le niveau de culture générale des élèves souhaitant appartenir au corps d'officiers, membres de l'élite sociale. Même si l'administration militaire ne croyait pas que la culture vaille autant que la force armée, ils prirent acte de la croissance des connaissances intellectuelles. Les missions des officiers cultivés de l'époque furent élargies: en rapport avec le révisionnisme d'État, l'officier des années 1930 devint aussi un éducateur dont une des principales missions consista à «cultiver l'idée nationale moderne» susceptible de motiver efficacement ses soldats.

A partir du début des années 1930, l'administration militaire fut décidée à récupérer la direction exclusive de ces écoles, mais, même pendant la guerre, elle n'arriva pas à réduire le nombre d'heures de cours des matières de culture générale, parce que les intéressés tenaient au baccalauréat et aussi à leur appartenance aux classes moyennes.

Mária Szabó

DIE DOPPELTE LEITUNG DER HONVED-MILITÄRSCHULEN
IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Resümee

Die Beschlüsse des Friedensvertrages von Trianon bezüglich Ungarn machten die Aufrechterhaltung lediglich einer Institution zur Offiziersausbildung möglich: die der Königl. Ung. Honved-Ludovika-Akademie, die ab 1922 zu einer Hochschule mit acht Semestern wurde. Aus den Überresten der gemeinsamen und der Honved-Kadetten- und -Realschulen, die in der Zeit der Österreichisch-Ungarischen Monarchie auf dem Gebiet des Landes funktioniert hatten, wurden 1921 vier Knabeninternate, sogenannte Realschul-Erziehungsanstalten geschaffen. Diese vier-, später acht-klassigen Honved-Mittelschulen mussten ihren militärischen Charakter bis zum Jahre 1937 geheim halten. Ab 1922 wurde ihre Leitung vom Ministerium für Religionswesen und öffentliche Bildung (VKM) übernommen, jedoch verfügten sie in Wahrheit über eine doppelte Leitung: sie wurden sowohl vom VKM, als auch vom Ministerium für Landesverteidigung beaufsichtigt. Infolge dieser doppelten Führung, die nicht frei von Reibereien war, entwickelten sich die Honved-Mittelschulen zu einem ganz besonderen Kapitel der Geschichte der ungarischen Offiziersbildung. Die in bedeutendem Maße abweichenden militärischen und bürgerlichen Bildungs-/Erziehungsprinzipien und -Werte vermengten sich in einer eigentümlichen Symbiose und trafen das erste Mal innerhalb dieser Mauern aufeinander.

Die doppelte Leitung führte in den 1920er Jahren dazu, dass der militärische Charakter in den Hintergrund gedrängt wurde und die öffentliche Bildung immer mehr Raum gewann. Das VKM nahm sein Aufsichtsrecht ernst und tat alles dafür, um die Allgemeinbildung der in Richtung des – zur Elite der Gesellschaft gehörenden – Offizierskorps strebenden Zöglinge auf das höchstmögliche Niveau zu heben. Auch, wenn die Führungspersonen der Honved-Armee nicht wirklich daran glaubten, dass die Bildungsüberlegenheit der Kraft der Waffen gleichkommt, nahmen sie die Vermehrung der intellektuellen Kenntnisse zur Kenntnis. Die beruflichen Aufgaben der gebildeten Offiziere der Zeit wurden ergänzt; in Zusammenhang mit dem revisionistischen Staatsziel wurden die Offiziere in den 1930er Jahren nicht mehr nur zu Verteidigern der Nation, sondern auch zu Erziehern der Nation. Eine ihrer wichtigsten Aufgaben war die „Pfleger der zeitgemäßen nationalen Idee“, die ihre Soldaten effektiv motivieren konnte.

Ab Beginn der 1930er Jahre unternahm die militärische Führung entschiedene Schritte, um die Ausschließlichkeit in der Leitung ihrer Lehranstalten zurück zu gewinnen. Es gelang ihr jedoch nicht einmal während des Krieges, die Stundenzahl derjenigen Fächer, die die Allgemeinbildung begründeten, zu reduzieren – einerseits infolge des Anspruches der Zugehörigkeit zur Mittelklasse, andererseits, in Zusammenhang damit, infolge des Festhaltens an der Reifeprüfung.

Мария Сабо

ДВОЙСТВЕННОЕ РУКОВОДСТВО ХОНВЕДСКИМИ ВОЕННЫМИ УЧИЛИЩАМИ
В ПЕРИОД МЕЖДУ ДВУХ МИРОВЫХ ВОЙН

Резюме

Касающиеся Венгрии решения заключенного в Трианоне мирного договора позволяли иметь в стране только одно единственное военное учебное заведение для подготовки офицерского состава – Венгерскую Королевскую Гонведскую Академию Людовика, ставшую с 1922 года четырехлетним высшим военным училищем. Из останков функционировавших на территории страны в период Австро–Венгерской Монархии совместного и гонведского пажецкого и реального училищ в 1921 году было создано четыре интерната для мальчиков – так называемые реальные учебно-воспитательные заведения. Эти школы, вначале работавшие как четырехклассные, а затем восьмиклассные учебные заведения, до 1937 года вынуждены были скрывать свой военный характер. С 1922 года руководство ими взяло на себя Министерство Религии и Всеобщего Образования – в венгерском сокращении VKM. На самом же деле военно-учебные заведения имели двойственное руководство: они инспектировались как Министерством Религии и Всеобщего Образования, так и Министерством Обороны. Вследствие двойственного, и не лишено противоречий управления гонведские средние школы вписали особую главу в историю подготовки венгерских офицеров. Внутри их стен во-первых сталкивались и смешивались в своеобразный симбиоз существенно различавшиеся принципы и ценности военного и гражданского обучения и воспитания. Это двойственное руководство привело к оттеснению на задний план военного характера обучения в 1920 годах в гонведских средних учебных заведениях. Министерство Религии и Всеобщего Образования, принимая всерьез свое инспекторское право, приложило все усилия для того, чтобы поднять на возможно самый высокий уровень общее образование курсантов, стремившихся занять место в офицерском составе, принадлежавшем к элите общества. Хотя гонведские военачальники и не верили, что превосходство в культуре и образовании стоит не менее, чем сила оружия, они смирились и приняли к сведению повышение интеллектуальных знаний кандидатов в офицеры. Связанные с воинским призванием служебные задачи образованных офицеров эпохи расширились: в связи с ревизионистскими государственными целями офицер в 1930 годах стал уже не только защитником, но и воспитателем нации. Одной из наиболее важных его задач было „воспитание и укрепление современной национальной идеи”.

Начиная с 1930 годов, военное руководство предприняло решительные шаги по заполучению исключительно в свои руки руководства военно-учебными заведениями, но число учебных часов, предназначенных для обоснования общей образованности офицеров, – исходя из претензии принадлежности к среднему классу и в связи с этим и требования обладания аттестатом зрелости, не удалось сократить даже и в годы войны.

Seres István
Thököly Imre és Törökország

István Seres
Imre Thököly ve Türkiye

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006
Magyar-Török Baráti Társaság • Macar-Türk Dostluk Derneği